

etc.), which, however, tends to integrate all this knowledge, and which tries to elaborate — at the level of philosophical considerations — an integrated, coherent theory on man. This actually means that it aims at an ontologic assessment of the essence of man.

The author critically analyzes some attempts made at philosophical anthropology from the positions of idealism, and he tries to prove that a scientifically based theory on man can be established exclusively on the basis of a scientifically-materialistic philosophy. His point of departure is the known statement of K. Marx according to which the basic specificity of man is the fact of self-creation by the proper work of man. By his work man creates a humanized world, he considers himself as a new dimension of objective reality. By work the main motif of which is a project, an idea of his future, man starts from natural and sociological conditions, he becomes aware of their determination; at the same time, however, he transcends them by making them anihropomorphous, i. e., giving them human features and mission.

POSTAVENIE A ÚLOHY SOCIOLOGIE V NAŠEJ SPOLOČNOSTI

ANDREJ SIRÁCKY

V našich úvahách o historickom materializme a sociológii, o povahe spoločenských javov a procesov je ešte vždy mnoho neplodného špekulovania a filozofovania. Zdá sa, že sa dogmatické (a iné chybné) názory na úseku spoločenských vied najťažšie prekonávajú a nové javy a tendencie, charakterizujúce rozvoj nových vedných disciplín, v tejto oblasti si len pomaly vydobývajú „domovské“ právo. Vyskytuje sa aj podivný názor, akoby úvahy o *spoločnosti vôbec* neboli zlučiteľné s *konkrétnosťou* výskumu spoločenských procesov. Akoby spoločenský vývoj ľudstva pri všetkých *zuratoch, kvalitatívnych skokoch* netvoril od samého vzniku ľudskej spoločnosti aj *kontinuitný proces*. A je predsa jasné, že materialistické poňatie dejín i spoločnosti umožňuje dať *do súladu vedeckú spoločenskú teóriu s metódou skúmania faktov*. Len na základe prísnej vedeckej analýzy možno spresňovať existujúce poučky a hlbšie rozpracovaná teória poskytne empirii nové podnety a úlohy. Preto je potrebné pokračovať v ceste, ktorú ukázal Marx, a miesto abstraktného uvažovania o povahe spoločenských procesov treba ich skúmať a analyzovať vedeckou metódou. Teoretické zovšeobecňovanie nie je v rozpore s vedeckou analýzou faktov.

Netvrdím, že sme aj u nás už nepristúpili na niektorých úsekoch k vedeckej analýze spoločenských procesov. Začali sme s touto prácou, ale s určitou rezervou i s rozpakmi, a nie s príliš veľkou odvahou. Neprijemný a čudný pocit sa nás zmocňuje, keď porovnáваме výskumnú, experimentálnu prácu v prírodných vedách a „výskumnú“ činnosť v niektorých spoločenskovedných disciplínach. A kladieme si otázku, na ktorú ťažko odpovedať: Prečo bolo možné bez predsudkov a obmedzení študovať napr. štruktúru hmoty, biologické útvary, biocenózy, rôzne mikroorganizmy, „sociológiu“ rastlín, psychično atď. a prečo nebolo možné za celých 20—30 rokov vlády dogmatického myslenia vedecky analyzovať sociálnu štruktúru a spoločenské procesy ako hociktorý iný jav prístupný bádaniu? Azda preto,

že sa úzko dotýkal problematiky spoločenského života — politiky? Ak áno, tak je to *dvojnásobný dôvod*, aby sa spoločenské procesy *prísne vedecky* skúmali a takto získané poznatky aby pomáhali spoločenskej praxi!

Nemožno podceňovať určité konkrétne výsledky, ktoré sa dosiahli na úseku sociologického výskumu (štúdium života dedinskej mládeže, brigád socialistickej práce a pod.). No nie je možné podľa mojej mienky pri týchto výskumoch a metodikách zanedbávať *teoretický základ*, ktorý je ešte vždy predmetom sporov pripomínajúcich stredovekú scholastiku. Problematika sa presúva alebo na rovinu empirických dát, preberaných a prispôbených z empirickej sociológie, alebo sú to filozofické úvahy, opierajúce sa prevažne na poučky klasikov marxizmu-leninizmu alebo na iné „autentické“ súčasné texty. No z akejsi obavy, z hľadiska ustrnutých názorov sa úzkostlivo vyhýba samému názvu sociológia. A to alebo z malicherných dôvodov, že napr. slovo neuvybral Marx, ale že táto zlotvorenina pochádza od Comta, alebo preto, aby sa nenarušil *celok* marxizmu-leninizmu, prípadne celková *štruktúra* marxistickej filozofie, alebo i preto, že vznikne neujasnenosť niekoľkých spoločenských vied (napr. historický materializmus, vedecký komunizmus). Alebo je tu aj *obava*, že výsledky získané vedeckým rozborom spoločenských procesov poukážu i na slabosti a medzery našej politickej praxe.

Domnievam sa, že aj na tomto poli hlavnú „zásluhu“ má dogmatizmus a určité umŕtvenie a kanonizovanie marxistického myslenia. Klásť hranice rozvoju nových vied, keď sa vyskytujú nové javy a problémy, je nesprávne. Nielen logika, ale i dejiny nás presviedčajú o tom, že rozličnými vednými disciplínami skúmaná objektívna skutočnosť je taká rozsiahla, že aj na úseku výskumu spoločenských (historických) procesov potrebujeme nie jeden, ale niekoľko vedných odborov (sociológia, demografia, sociálna psychológia, etika a pod.).

Spoločenské procesy sú skúmané rozličnými disciplínami; ako je napr. politická ekonómia, filozofia, historiografia, sociálna psychológia, etika, logika a pod.

Ak pozorujeme časť objektívnej skutočnosti ako prírodno-historického procesu tak z tohto komplexu javov a procesov vyčleňujeme *relatívne samostatný* úsek: je to ľudská spoločnosť v jej štruktúre i dynamike, v začiatkoch i rozvoji z hľadiska kontinuity i zvrátov, dialektika tohto procesu v konkrétnych historických podmienkach. Ako máme samostatnú vedu psychológiu, hoci je zrejme, že „psychično“ ako také neexistuje, ale len v spätosti s hmotnou bázou, ako máme samostatnú vedu logiku, hoci je zrejme, že je len časťou vedy o myšlienkových procesoch, a ako máme iné a iné vedy, ktoré *všetky* majú len svoj *relatívne samostatný* predmet, podobne musí existovať aj *relatívne samostatná veda o spoločnosti*, disciplína nie *filozofická*, ale *teoreticko-empirická*. Veda, ktorá úzko súvisí so svojím filozofickým základom, s historickým materializmom a cez filozofiu s marxistickou teóriou ako celkom. Je tu *súvislosť*, ale *nie totožnosť*.

Mnohé veci v súvisi s tým, čo som uviedol, treba objasniť. Nielen miesto sociológie v teórii marxizmu-leninizmu a v celom systéme spoločenských vied, ale treba vysvetliť *seriózne a dokumentovane dlhú a zložitú históriu vzniku a formovania marxistickej sociológie*. Pritom sa nesmie sledovať márne úsilie, akoby Marx, Engels a Lenin sa boli snažili vybudovať marxistickú vedu (i filozofiu) ako *uzavretý systém*. Treba poukázať na to, ako v podmienkach, v ktorých Marx

a Engels (i Lenin) pôsobili, bolo *nevyhnutné* dištancovať sa nielen od buržoáznej sociológie, ale aj od filozofie, politickej ekonómie, historiografie a pod. Okrem už spomenutého pomeru k filozofii, je tu aj problém pomeru sociológie k iným spoločenským vedám. Nemenej je dôležitá i otázka vzťahu sociológie k politike, otázka uvedenia jej poučiek do praxe.

Ďalej sa vynára i problém vedeckého riadenia spoločenského života. Ak nemáme zostať len pri *všeobecne správnom*, a nie dosť vedecky podloženom prístupe pri analýze spoločenských procesov — a to nielen z hľadiska stratégie a taktiky, ale i z hľadiska dlhodobej koncepcie rozvoja spoločnosti — tak je nevyhnutné, aby verejní pracovníci a politici poznali na základe vedeckej analýzy fakty i tendencie vývoja, aby pri svojich rozhodnutiach využíval materiál, ktorý im vedecký výskum poskytuje. Mám na mysli nielen to, že zodpovedný politický, hospodársky a kultúrny pracovník má dobre poznať svoj vymedzený okruh záujmov a problémov, ale okrem všeobecnej teórie marxizmu-leninizmu si musí osvojiť aj poznatky z vedy o spoločnosti — sociológie, ktorá mu podáva vedecky overené materiály.

Bez seriózneho prieskumu spoločenských procesov, bez hlbokého rozpracovania nielen metodík bádania, ale i samej teórie nie je možné riadiť, usmerňovať a ovplyvňovať spoločenské procesy. Len tak sa možno vyhnúť *subjektivistickému* skreslovaniu vývoja a rôznym jeho deformáciám.

Toto všetko, ale aj iné okolnosti zapríčinili, že nielenže nemáme jasnú *koncepciu sociológie ako všeobecnej spoločenskej vedy*, ale niet jasnosti ani v otázke jej predmetu, nemáme vyjasnené jej základné pojmy, kategórie, celú sústavu sociologických poznatkov, jej štruktúru a metódy. Je tu ďalej otázka štrukturálnych a funkcionálnych vzťahov, otázka použitia tzv. ideálnych alebo konštruktívnych typov (modelov) a pod. i v marxistickej terminológii.

Treba otvorene povedať, že situácia u nás je vážna. Sme na jednom z posledných miest v socialistických štátoch. Pravda, ani inde nemajú (a nemôžu mať) všetky problémy rozriešené, ale sa im podarilo oveľa skôr vymaniť z dogmatizmu a z umŕtvenia marxistickej teórie.

V rámci celkovej stagnácie spoločenských vied najpovážlivejšia je situácia v sociológii. Nepúšťam sa do podrobného rozboru príčin tejto situácie. Je tu množstvo objektívnych a subjektívnych príčin. Za najzávažnejšie možno označiť spoločenské a historické. V systéme vied, ktoré sa formovali od konca 19. storočia, marxistická sociológia (ako poučky nesústavné, aplikované na určité konkrétne, ekonomické a spoločenské javy) sa rozvíjala len v komplexnosti všeobecnej marxistickej teórie. Bol to Marx, ktorý položil základy marxistickej sociológie, i keď meno pochádza od Comta. Marx, ktorý odhalil ekonomický základ spoločenského života, poukázal na to, že ľudské konanie je determinované *spoločenskou nevyhnutnosťou* (materiálnymi podmienkami života). Len na tomto základe bolo možné chápať spoločenské dianie ako zákonitý proces. Proti idealistickej línii Comtovej o troch štádiách vývoja spoločnosti a neskoršej biologickej teórii Spencerovej stojí tu *pevný vedecký základ pre rozvoj vedy o spoločnosti*. Vzhľadom na úzku spätosť sociálnych problémov s politickou praxou i vzhľadom na nerozpracovanosť Marxových a Leninových poučiek sa samostatná veda o spoločnosti len pomaly rozvíjala. Podstatné v celom tomto procese bolo však to, že v rámci rozvoja celkovej teórie marxizmu-

leninizmu vznikali poučky, ktoré vychádzali síce zo správnych základov, no nedostatočne sa rozvíjali na základe *novej skúsenosti*. No napriek tomu marxistická teória ako celok (a v nej i nerozvitá teória spoločnosti) vykonala svoje historické poslanie a v prácach klasikov a pokračovateľov marxizmu dostal proletariát potrebnú teoretickú zbraň. Ale v dlhom spoločensko-politickom procese od dôb Marxových a Leninových sa nemenila len základňa, ekonomické a sociálne pomery, ale *vznikali nové fakty a tendencie aj v samotnom rozvoji techniky, vedy a myslenia*. Bolo treba hlbšie rozpracovať staré poučky, revidovať zastaralé pojmy, vyžadovala sa nová klasifikácia javov, spresňovanie základných pojmov, ich konkretizácia a diferenciacia. V tomto dlhom procese, v boji proletariátu s buržoaziou a v dôsledku ekonomických a spoločenských zmien sa menili a formovali aj iné spoločenské vedy (politická ekonómia, psychológia). Pri odmietaní buržoáznej vedy a filozofie šlo aj o prehodnotenie a prevzatie kladných prvkov. Týmto procesom prešli a prechádzajú všetky, zvlášť politicky angažované spoločenské vedy (historiografia, politická ekonómia, sociológia).

Posledné dvadsaťročie, najmä obdobie kultu osobnosti, dogmatizmu a vulgari-zovania marxistických poučiek zapríčinilo, že sa *nové javy vo vývine spoločnosti hlboko, vedecky neanalyzovali, ilustrovali sa len ako príklady, a ať nesúhlasili s dogmou, proste sa odmietali*.

Treba si všimnúť aj jednu základnú vec: myslenie i veda ako sústava poznatkov je historicko-spoločenský produkt, vzniká z daných podmienok a mení sa ako výsledok zmenenej situácie. V tomto procese sa hromadia, narastajú poznatky až po určitú hranicu, keď už nezodpovedajú skutočnému stavu a keď sa stávajú zastaralými. Vo vývine spoločnosti i myslenia a formovania vied nastávajú aj kvalitatívne zmeny. Veda sa nepretržite rozvíja, mení, je hnaná svojou vnútornou logikou, ale aj pokrokom spoločnosti, ekonómie, politiky, techniky. I sama spoločenský proces urýchľuje alebo za istých podmienok aj spomaľuje (spoločenské vedy v kapitalizme, najmä vo fašistických štátoch). Ale za *zvláštnej situácie* aj spoločenské vedy v socializme môžu spoločenský vývoj brzdiť: stagnácia spoločenských vied u nás a ich podiel na deformácii spoločenského vývoja v období dogmatizmu. *Nemáme nijaký uzavretý systém vied, ich členenie, ani „nezmeniteľné“ vedecké poznatky, ustrnuté v dogmy*. Veda ako súhrn praxou overovaných poznatkov mení sa podľa zmenenej spoločenskej situácie, podľa toho, aké nové problémy nastoľuje spoločenský vývoj. Musíme najmä v oblasti spoločenských vied prekonať všetky ťažkosti, ktoré viedli k stagnácii spoločenských vied, prípadne brzdlia a brzdia i teraz rozvoj niektorých nových disciplín. Vedu musíme chápať nielen ako systém poznatkov, ale aj ako poznatky využívané pre potreby spoločnosti: v tom je spoločenská funkcia vedy. Treba dôsledne prekonať *ahistorické* poňatie vedy, i vedy marxistickej, pretože *zabsolutizované* poučky nemôžu existovať ani v marxistickej vede a filozofii. Dogmatické poňatie akýchkoľvek poučiek odporuje povahe objektívnych procesov a je prekážkou i rozvoja nových poznatkov. Historické poňatie a nové formulácie pojmov aj v spoločenských vedách (bez výnimky) sa musia opierať o dôkladnú analýzu nových spoločenských javov. Nová spoločenská situácia a zvlášť úžasne rýchle procesy, charakterizujúce úsek techniky, vyžadujú si revíziu alebo spresnenie starých poučiek, pojmov, kategórií, zákonov.

Nijaký objektívne existujúci fakt nezmizne zo sféry príslušnej problematiky tým, že sa *subjektívne* neberie na vedomie. Ani v marxistickej vede nemôže ísť o to, aby sa nový, nepredvídaný fakt násilne prispôboval starej teórii, ale musíme sa snažiť o to, aby si kvalitatívne nové javy našli primerané teoretické spracovanie.

Úplne pomýlené je stanovisko dogmatikov, ktorí *širokú problematiku spoločenských procesov chcú vtesnať do filozofického rámca* a nechcú sa zmieriť s faktom, že pre život a spoločnosť tak závažné problémy vyžadujú si rozvoj vedy pozbavenej akýchkoľvek špekulácií, ilúzií a dogmatických abstrakcií. Ani v spoločenskom vývoji nejde o to, aby sa nové fakty prispôbovali starej teórii, ale aby z novej praxe, zo skúsenosti a analýzy nových javov vznikali aj nové zovšeobecnenia (teórie). To je jediná cesta, ako sa aj v spore filozofie a sociológie prekoná žalostný scholastický spor a sankcionuje stav, ktorý si skutočnosť a potreby spoločenského vývoja vynucujú.

Chcem upozorniť na jednu dôležitú vec, ktorá bola doteraz len naznačená. Ide o *nové, marxistické formovanie sociológie v dvojakom zmysle*:

a) Na pevných teoretických základoch materialistického poňatia dejín a spoločnosti (historický materializmus) treba očistiť sociológiu od desaťročiami nahromadeného balastu dogmatizmu, splošťovania a špekulovania a v súvisi s tým aj *jednostranného dedičstva empirizmu a pozitivizmu*.

b) *Formovanie sociológie ako modernej vedy musí sa diať so zreteľom na súčasný rozvoj techniky a prírodných vied, pričom patrí do jej teoretickej a praktickej výzbroje všetko, čo prinášajú nové vedné odbory* (teória informácií, kybernetika, riadenie vedy, „praxeológia“ a pod.).

Sociológ v našej spoločnosti má dôležitú úlohu, aby svojou analýzou spoločenských procesov pomáhal spoločenskej a politickej praxi. Serióznou vedeckou metódou musí pripravovať materiál ako podklad pre zásahy do nášho spoločenského života. Musí preto sledovať (a nie ignorovať) všetko nové, pozitívne a negatívne, čo sa javí v spoločenskom dianí. Bez ohľadu na to, či sa nový jav hodí alebo nehodí do ustálených schém (často sú to subjektivistické ilúzie). Jeho neúprosná, vedecká analýza musí sledovať to, čo je v socialistickom vývine podstatné (nové, ako *progresívny prvok*), ale aj to, čo je v ňom *vedľajšie* (ako staré, prežitok a pozostatok minulosti alebo aj vplyv novín, kníh, rozhlasu, televízie a pod. súčasného kapitalistického sveta). Pre takúto prácu sociológ musí mať nielen pevnú teoretickú oporu, ktorou je marxistická, vedecká sociológia,* ale i jasnú metodológiu a metódu, a pritom musí byť oboznámený so súčasným výskumom (jeho výsledkami, závermi, zovšeobecnením) v kapitalistických štátoch. Svojím prieskumom rôznych úsekov spoločenského života musí odkrývať *všeobecné i špecifické* zákonitosti socialistického vývinu. Pritom musí hľadať súvislosti (v tom sú aj rozpory) aj s vývinom v kapitalistickom svete, pretože pri koexistencii sa zákonite

* Máme len jednu, t. j. *vedeckú sociológiu*, ktorá spočíva na teoretickom základe historického materializmu, na materialistickom chápaní dejín a spoločenského vývoja. Sú potom rôzne sociologické *teórie a prúdy*, ktoré podľa úrovne svojej *vedeckej analýzy* obsahujú čiastkové výsledky a ktoré — ako vedecké poznatky — marxistická (vedecká) sociológia musí „stráviť“, spracovať, usústaviť.

uplatňujú aj určité sily a tendencie integrácie (najvýraznejšie na úseku vedy a techniky).

Predmetom sociologického výskumu musia byť všetky stránky spoločenského vývoja, i keď z dôvodov praktických (potrebné kapacity) bude sa treba orientovať na *závažné* (nie aktuálne z hľadiska dna) problémy. Vo výskume musí byť určitá *plánovitosť, systém, harmonogram úloh*, a to nielen z praktických dôvodov. Postupne si treba určiť výskum celej problematiky spoločnosti i jednotlivca i preto, aby sa rozvíjala aj sama spoločenská teória. Naše parciálne, terénne výskumy — ak budú na patričnej vedeckej i technickej úrovni — musia sledovať vyššie ciele: poskytovať spoľahlivé podklady jednak pre rozvoj teórie, jednak pre potreby praxe. Poznané zákonitosti nás uchránia pred rôznymi deformáciami v spoločenskom vývoji a pred stagnáciou v oblasti teórie. Z hľadiska sociológie takto získané *nové poznatky svojou konkrétnou historickou realizáciou* prispievajú k ujasneniu a spresneniu základných kategórií, ktoré preberané z historického materializmu nesú v sebe pečať strnulosti a statiky. Zdôrazňujem opätovne *veľký význam sociologickej analýzy javov pre rozpracúvanie základných pojmov* (definície, klasifikácie, špecifikácie) *na súčasnej úrovni*.

Ako sa nám v spojitosti teórie i praxe javia *hlavné a súčasné úlohy* v oblasti sociologického výskumu?

V našom spoločenskom, ekonomickom a kultúrnom vývoji vyskytujú sa *nové javy i problémy*, ktoré si bez systematického, vedeckého výskumu neujasníme.

Sociologickým prieskumom zisťujeme zmeny *v štruktúre i dynamike* našej spoločnosti, v myslení, cítení i konaní jednotlivcov a skupín. Bez poznania skutočného stavu vecí nie sú možné správne zásahy do spoločenského života. Politická prax sa preveruje adekvátnou znalosťou situácie a koriguje sa podľa toho, ako sa vedia správne rozpoznať zmeny v spoločenskom vývoji.

Ľudia zaujímajú určité miesto v pracovnom procese, myslia, cítia a uvažujú o svojej práci a o všetkom, čo s ich životom súvisí. Pritom vznikajú rozličné názory: správne, pozitívne, ale aj chybné, pomýlené. Ani v chybných názoroch nemožno hneď hľadať zlý úmysel. Veľmi často sa pomýlený názor javí ako dôsledok rozličnej úrovne posudzovania problémov. Len serióznym sociologickým prieskumom zistíme skutočný stav vecí, odhalíme mechanizmus fungovania verejnej mienky. Presvedčíme sa často o tom, že naše poznanie situácie sa pohybuje na rovine abstraktnosti, všeobecnosti, povrchnosti a subjektivistických „istôt“. Na tomto základe nemôže vzniknúť atmosféra vzájomnej dôvery. A nie je možné potom *citlivo* reagovať ani na podnety a konštruktívne kritiky prichádzajúce zdola.

Sociologický výskum musí prispievať *k poznaniu skutočného stavu vecí* a k rozbíjaniu škodlivých spoločenských ilúzií. Dobrá znalosť situácie otvára perspektívu vývoja bez väčších otrasov a strát. Musíme chápať napr. aj socialistické povedomie našich pracujúcich ako proces dialektický a dynamický: i keď ekonomické a spoločenské pomery sú determinujúce, spoločenské vedomie nie je pasívne, ale aktívne a môže urýchľovať spoločenský vývoj. Proces sám nielenže je rozporný, ale je aj historicky daný, prebiehajúci v etapách. V komplexnom pôsobení činiteľov materiálnych a ideových dôležitým faktorom je aj *inštitucionalizácia*, usmerňovanie

rastu socialistického vedomia pomocou strany, spoločenských organizácií a inštitúcií.

Vedeckou analýzou zisťujeme nielen fakty spoločenského života, ale na ich základe — keď fakty posudzujeme v súvislostiach, a nie izolovane (Lenin) — môžeme odhaliť aj *vývinové tendencie*. Socialistická spoločnosť sa nebojí pravdy, nezatvára sa pred faktami, ale ich zisťuje, analyzuje, interpretuje. Chce poznať skutočné pomery a chce mať jasnú perspektívu. Sociologický prieskum musí pomáhať odstraňovať subjektivistické názory a rozbiť sociálne mýty, legendy a predsudky: nielen tie, ktoré nám zanechali veky, ale aj tie, ktoré nám zostali z obdobia kultu osobnosti.

Spoločenský dosah výskumnej práce v oblasti spoločenských javov neprejavuje sa len v tom, že výskumom získané materiály a poznatky poslúžia jednak teórii, jednak priamym potrebám politickej praxe. Ukazuje sa, že nové spoločenské vzťahy si vyžadujú aj nové spoločensko-právne normy, pretože staré už nezodpovedajú novým formám spoločenskej organizácie. To je však problém veľmi zložitý. Veľká je sila tradície, vžitých noriem a zvyklostí, a preto *nevedecký prístup* k riešeniu rozporu medzi existujúcimi normami (ak majú najmä silu sociálneho mýtu) a zmenenými spoločenskými vzťahmi nevedie k ich *pozitívnemu* využitiu pre rozvoj socialistickej spoločnosti. Naopak, takéto normy, zvyky a prežitky stanú sa brzdou napr. aj ekonomického rozvoja. Domnievam sa, že sme v našej politickej a právnej praxi často upadali do *subjektivistickej* chyby: prehliadali sme požiadavku optimálneho súladu medzi objektívnou situáciou a *stupňom* spoločenského povedomia ľudí a mysleli sme, že si rôzne zákony, uznesenia a rozhodnutia automaticky vynútiť žiaduce zmeny v myslení i praxi. Týmto spôsobom utvárané normy nemohli zabezpečiť rýchlejší rozvoj nových (socialistických) spoločenských vzťahov.

I keď sa dosiaľ neodstránili všetky prekážky, ktoré nám stáli v ceste, situácia dozrela natolko, aby sme odvážnejšie prešli do útoku i na tomto fronte. Máme inštitúcie i kádre a napokon — i keď skromné — potrebné finančné prostriedky. Máme už skupinu sociologických pracovníkov, ktorí si pri predošlých prieskumoch získali potrebné skúsenosti.

Aké sú to problémy, ktoré vystupujú v našom socialistickom vývine ako úlohy závažné a neodkladné?

Je to *obrovský komplex* problémov ekonomických, spoločenských, kultúrnych, zdravotných, ideových a i. Industrializácia, socializácia poľnohospodárstva, útek obyvateľstva do miest, nedostatok pracovných síl v poľnohospodárstve, vzrast kvalifikácie pracujúcich, otázky produktivity práce, delba spoločenského produktu, otázka odmeňovania, disproporcie medzi príjmami rôznych kategórií zamestnancov, otázka životnej úrovne, otázky kultúrnej a ideologickej povahy atď. — to všetko sú problémy, ktorých dôkladná vedecká analýza sa viac-menej zanedbávala.

Všetky problémy, nastolované naším vývinom, praxou, musia byť predmetom sociologickej analýzy. Pre plánovanie a pre perspektívu rozvoja spoločnosti nevyhnutná je znalosť súčasnej situácie, faktov i tendencií — seriózných podkladov *pre riadenie a usmerňovanie spoločenského procesu*. Ani strana, ani rozličné organizácie a inštitúcie sa nemôžu uspokojiť s doterajšou praxou a právom sa dožadujú vedeckého, sociologického výskumu.

I keď sociologický výskum bude mať vplyv aj na rozvoj spoločenskej teórie, pri konkrétnych úlohách, ktoré si kladieme, pri správnom odhadnutí kádrov i materiálnych prostriedkov nemôže nám prekážať viac-menej scholastický spor o tom, či je historický materializmus marxistickou sociológiou alebo nie. Faktom je, že dobrá a vedecky získavaná prax poslúži aj rozvoju teórie, pretože so zdokonaľovaním metód a úloh sa musí ujasňovať aj cieľ a zmysel konanej práce (teória).

Predtým než načrtnem hlavné problémy a úlohy, ktoré by sme mali skúmať a riešiť, uvedieme dva protikladné problémy, dôležité pre rozvoj praxe a teórie. Tým ani najmenej netvrdím, že sa im máme prednostne venovať.

V popredí nášho spoločenského vývoja stoja bezpochyby otázky zvyšovania produktivity a kvality práce. Pokiaľ viem, u nás sme tento problém ako *komplexný* sociologický problém dosiaľ neriešili. V Poľsku napr. v oblasti výskumu priemyselnej sociológie i sociológie robotníckej triedy dosiahli pozoruhodné výsledky. Pracovný proces je jav veľmi zložitý. Predmetom sociológie práce je práca nielen ako proces ekonomický, technický, fyzický a fyziologický, ale aj ako *proces spoločenský*. Domnievam sa, že aj u nás pri teoretickom rozpracovaní — na základe výskumu — celého *komplexu* otázok produktivity práce (keď ide o spoločensky charakter a význam práce, tak to nie je len problém ekonomicko-technický, ale aj psychologický a morálny) dospejeme k reálnejšiemu odhadu nášho ekonomického a spoločenského rozvoja.

Ďalší príklad uvediem z oblasti od ekonómie hodne vzdialenej — z literatúry. Literatúra (a umenie) je tiež spoločenský jav a ako taký možno ho vedecky skúmať. Zase je to celý komplex problémov (autor, dielo, čitateľ, spoločenský dosah). Sociologický výskum môže nám objasniť zákonité súvislosti medzi dobou a spisovateľom, medzi prostredím a dielom, medzi autorom a čitateľom, odozvu diela vo verejnosti a pod. Do úvahy pritom treba brať i vedľajšie momenty („štruktúra“ obce čitateľov, vkus obecenstva, jeho ideologická vyspelosť a pod.). Slovom, takýto sociologický výskum života a diela spisovateľa ozrejmi nielen objektívne pozadie, prostredie, ale aj ideové a morálne súvislosti a pomôže zaradiť dielo a autora aj do historického kontextu (otázka „časovosti“, trvalej hodnoty, „nesmrteľnosti“ diela atď.).

Doterajší sociologický výskum, i keď jeho výsledky nepodceňujeme, nedial sa dosť *systematicky, koordinovane a naša verejnosť o ňom málo vie*. Treba povedať, že sa aj nezávisle od sociologického výskumu konali rôzne prieskumy, o výsledku ktorých vieme ešte menej. Teraz však treba prikročiť k vytvoreniu *spolahlivej základne* pre sústavný, krátkodobý i dlhodobý výskum.

Naše jestvujúce a vznikajúce inštitúcie a sociologické skupiny so získanými skúsenosťami, s dobrou teoretickou a metodickou výzbrojou a potrebnými materiál- nymi a finančnými prostriedkami mali by si vypracovať *celoštátny plán* výskumu, určiť *poradie dôležitosti* úloh a bezodkladne začať s prácou.

Pri určovaní úloh a tém výskumu ide o to, aby sociologické oddelenie FÚ SAV v spolupráci s inými inštitúciami a skupinami vychádzalo z *reálnych možností*, z kádrov a prostriedkov, ktoré sú k dispozícii. Treba sústreďovať sily a prostriedky na riešenie takých úloh, ktoré majú spoločenský dosah. Neriešiť periférne úlohy.

Nesmieme podľahnúť ani úzkemu prakticismu, ani úzkemu empirizmu (anketománia a testománia).

Ktoré sú to problémy, pri ktorých sa vyžaduje sústredenie síl a kapacít?

Podľa mojej mienky sú to nasledujúce problémy:

1. výskum zmien, nových javov v štruktúre našej spoločnosti;
2. zmeny, ktoré sa odohrávajú v živote nášho roľníctva (socializácia poľnohospodárstva);
3. problémy produktivity práce;
4. problémy vedeckého riadenia našej spoločnosti;
5. výskum života, prostredia a cieľov rôznych spoločenských vrstiev (najmä robotníckej triedy, mládeže).

Treba považovať o poradí a závažnosti jednotlivých tém. Z nich vybrať čiastkové úlohy. Predpokladom dobrej práce je solídna vedecká a technická príprava, ujasnenie si cieľa, metód a techniky (i časového harmonogramu) výskumu. S tým súvisia i ďalšie otázky (koordinácia, terminológia, dokumentácia, spolupráca s inými vedeckými pracovníkmi: politickými ekonómami, právnikmi, štatistikmi, demografmi, lekármi, psychológmi a pod.).

Záverom opätovne zdôrazňujem, že sociologický výskum (metodológia a metódy) nemožno oddeliť od rozvoja samej teórie. Pevnou oporou tu musí byť marxistická sociologická teória. Treba vychádzať zo spojenia teórie s praxou. Teóriu, pravda, nemožno chápať tak, že *nový jav* ju musí za *každú cenu* potvrdiť. Skúmaním nových javov a procesov sa odkrývajú nové zákonitosti ako spoľahlivý podklad pre spoločenskú prax. Len spojenie s teóriou nám umožní zhrnúť ojedinelé fakty v systémy, umožní nám robiť všeobecné závery i návody pre konanie. V sociologickom výskume nám nejde len o zistenie faktov, ale aj o ich správnu interpretáciu a o ich využitie v teórii a praxi.

ПОЛОЖЕНИЕ И ЗАДАЧИ СОЦИОЛОГИИ В НАШЕМ ОБЩЕСТВЕ

А. Сирацкий

Автор подчеркивает тесную связанность научной теории развития общества с изучением общественных явлений и с политической практикой. Исследование общества должно строиться на прочной теоретической основе, какой является марксистская, научная социология. Это относительно самостоятельная наука об обществе, дисциплина не философская, а теоретико-эмпирическая. Наука, тесно связанная с своей философской основой, с историческим материализмом и через философию с марксистской теорией в целом. Здесь налицо тесная связь, но не тождество.

Необходимо разработать концепцию социологии как общей общественной науки. Выяснить ее предмет, основные понятия и категории, всю систему социологических знаний, ее строение и методы.

Куль личности, догматизм и вульгаризация марксистских положений были причиной того, что новые явления в обществе не подвергались глубокому научному анализу, служили лишь иллюстрацией и в случае несовпадения с догмой они просто отвергались. По мнению автора научная (т. е. марксистская) социология должна строиться на двух принципах:

а) на прочной теоретической основе марксистского понимания истории и общества (исторический материализм) очистить социологию от накопленного в течение десятилетий

балласта догматизма, искажений и спекуляций и в связи с этим и одностороннего наследства эмпиризма и позитивизма;

б) создавая социологию как современную науку учитывать развитие техники и естественных наук и ее теоретический и практический арсенал обогащать всем, что приносит новые научные дисциплины (теория информации, кибернетика, управление наукой, „практикология“ и т. п.).

В дальнейшем автор занимается задачами социологических исследований. Все силы и материальные средства надо сосредоточить на решении следующих задач: 1) Изучение изменений, новых явлений в структуре нашего общества; 2) Изменения, происходящие в жизни наших крестьян (социализация сельского хозяйства); 3) Проблемы производительности труда; 4) Проблемы научного управления нашим обществом; 5) Изучение жизни, среды и жизненных целей разных слоев общества (прежде всего рабочего класса, молодежи).

THE STATUS AND THE ROLE OF SOCIOLOGY IN OUR SOCIETY

A. Sirácky

The author demonstrates the close connexion of the scientific theory of social development with research into phenomena of the society and with political praxis. Research of the society must have a strong *theoretical basis*; this basis is Marxistic, scientific sociology. It is a *relatively independent science* about society, a discipline that is *not philosophical* but *theoretico-empirical*. It is a science closely connected with its philosophical basis, with historical materialism, and through philosophy with Marxistic theory as a whole. There is *dependence* but not *identity*.

It is necessary to dissect the conception of sociology as a general sociological science. The object of this science, its fundamental conceptions and categories, the entire set of sociological knowledge, its structure and methods need to be elucidated.

The era of the cult of personality, dogmatism, and vulgarization of Marxistic teaching have caused that the new phenomena in social development were for a long time not subjected to scientific analysis; they were illustrated only as examples, and if they were not in accordance with the dogma, they were simply rejected.

In the view of the author scientific (i. e. Marxistic) sociology is to be formed in a two-way sense:

a) on the strong theoretical fundaments of a materialistic conception of history and society (historical materialism) sociology must get rid of the ballast of dogmatism accumulated during these last decades, it must shake off triviality and speculation, and in this connexion *also the unilateral heritage* of empirism and positivism must be cleared away;

b) *the formation of sociology as a modern science must take place with respect to the present-time development of technics and natural sciences; its theoretical and practical equipment must be complemented with everything* brought about by the new scientific disciplines (theory of information, cybernetics, control of science, „praxeology“, and the like).

The author further discusses the tasks of sociological research. The forces and means are to be concentrated in the first place on the solution of the following tasks: 1. Research into the changes and new phenomena in the structure of our society. 2. Changes taking place in the life of our agricultural population (socialization of agriculture). 3. Problems of the productivity of work. 4. Problems of a scientific management of our society. 5. Research into the life, surroundings and aims of the different social layers (first of all of the working class and youth).